

Folkebibliotekerne anvendes flittigst af ressourcestærke borgere, hvilket rejser spørgsmål om, hvorvidt de mange milliarder bruges fornuftigt?

Folkebibliotekerne har fjernet sig fra sin kerneopgave, og tendensen fortsætter. Siden 2011 er antallet af arrangementer på landsplan steget kraftigt fra 13.498 til 34.498 i 2024. Mange bibliotekers udlån omfatter nu også langt mere end bøger; fra elcykler og podcaststudier til robotstøvsugere og børnefødselsdagskits. I takt med at bibliotekernes rolle ændrer sig er der risiko for fortrængning af de private markeder.

Analysen viser også, at ca. en tredjedel af borgerne med en lang videregående uddannelse er aktive lånere på bibliotekerne, mens blot 12% af de faglærte er lånere. Derudover kan prisen pr. bogudlån varierer markant mellem kommunerne, fra ca. 61 kr. i Allerød til 233 kr. i Ishøj.

Kontakt

Mette Dalsgaard
Underdirektør
dalsgaard@cepos.dk
Telefon 26272811

CEPOS

Bibliotekerne skal genfinde deres kerneopgave

Folkebibliotekerne i Danmark er underlagt biblioteksloven, som tydeligt fastslår, at folkebibliotekernes opgave er at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille udlån og andet materiale til rådighed. Historisk har bibliotekerne gennemgået en markant udvikling. Fra at være rene bogudlånssteder er de i dag multifunktionelle kulturinstitutioner med digitale tjenester, arrangementer og udlån af alt fra bøger til elcykler.

Antallet af bogudlån er faldet med ca. 27% fra 2009 til 2024. Hvorimod er downloads af elektronisk materiale steget med 121% i samme periode. Tallene viser samtidig, at brugerprofilen primært består af **ressourcestærke grupper**, der hyppigst benytter bibliotekerne.

Udviklingen i bogudlån har givet anledning til et fald i nettoudgifterne fra ca. 3,5 mia. i 2009 til ca. 2,6 mia. i 2024 – svarende til ca. 24%. En tilsvarende udvikling ses i lønudgifterne. Samlet set følger udviklingen i de samlede omkostninger og lønudgifterne nogenlunde udviklingen i bogudlånet. Det betyder, at man har været i stand til at kapacitetstilpasse området ved aktivitetsnedgang. Der **er betydelige forskelle mellem kommunernes nettoudgifter** pr. udlån, og spænder fra ca. 61 kroner i Odder kommune til 233 kroner i Ishøj kommune. Denne store variation kan skyldes forskelle i effektivitet, at de dyreste kommuner anvender flere midler på andre aktiviteter end bogudlån eller forskelle i konteringspraksis.

Antallet af arrangementer er steget kraftigt siden 2011, og tendensen fortsætter. Der er dog store forskelle mellem bibliotekerne. Nogle biblioteker prioriterer events og aktiviteter, mens andre holder fast i en mere klassisk profil. Samtidig er **udlånsområdet udvidet** i forhold til det oprindelige formål- f.eks. tilbyder Glostrup Bibliotek udlån af elcykler, og Køge Bibliotek har haft alt fra robotstøvsugere til karkludsvridere på hylderne. Denne udvikling kan potentielt udfordre private markeder, når bibliotekerne tilbyder gratis adgang til produkter, der normalt købes eller lejes kommercielt.

På baggrund af analysen anbefales det, at bibliotekerne i retter fokus mod deres kerneopgave- nemlig at fremme oplysning og uddannelse ved at stille relevante materialer til rådighed, som biblioteksloven foreskriver. Det kan samtidig mindske risikoen for at undergrave private markeder. Historisk set opstod folkebibliotekerne med henblik på at sikre almen adgang til viden i en periode, hvor bøger var en kostbar ressource. I dag er bøger og andet informationsmateriale bredt tilgængelige i forskellige prisklasser, og der eksisterer et veludviklet kommercielt marked for hovedparten heraf, hvor bogpriserne generelt har været faldende. Dette peger på behovet for at gentænke folkebibliotekernes rolle i dannelse og oplysning i en tid, hvor bl.a. digitalisering i stigende grad præger borgernes videns- og kulturvaner, og i langt højere grad indtænker civilsamfundet.

Folkebibliotekerne i forandring

Danmarks folkebiblioteker

Folkebibliotekerne har i mere end hundrede år været et sted, hvor alle borgere – uanset alder, baggrund eller økonomi – kan få fri adgang til viden gennem udlån af litteratur og andet materiale. I dag er bibliotekerne ikke blot udlånssteder for bøger og andet materiale, men fungerer som åbne mødesteder, kulturcentre og digitale vidensportaler.

Biblioteksloven trådte i kraft i 1920, hvor formål og rammer blev fastlagt. Loven understreger, at bibliotekerne skal fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger, tidsskrifter, lydbøger og andre materialer til rådighed. Historisk set opstod folkebibliotekerne med henblik på at sikre almen adgang til viden i en periode, hvor bøger var en kostbar ressource. Dermed blev bibliotekernes rolle primært at stille bøger til rådighed til den brede befolkning.

I dag er bøger og andet informationsmateriale bredt tilgængelige i forskellige prisklasser, og der eksisterer et veludviklet kommercielt marked for hovedparten heraf, hvor bogpriserne generelt har været faldende ¹.

Strukturen i det danske biblioteksvæsen

Bibliotekssystemet i Danmark består af centralbiblioteker, hovedbiblioteker, filialer og andre enheder:

- **Centralbibliotekerne:** Der findes seks centralbiblioteker, som fungerer som overordnede enheder. De understøtter folkebibliotekerne ved at fremskaffe materialer, som de lokale biblioteker ikke selv har, og de udvikler indsatser fastsat af Kulturministeriet. Deres arbejde går på tværs af kommuner.
- **Hovedbibliotekerne:** Hver kommune har ét hovedbibliotek, som er det største bibliotek i kommunen. Under hovedbiblioteket kan der være flere filialer, bogbusser og servicepunkter, der sikrer lokal tilgængelighed.
- **Filialer og enheder:** Danmark har ca. 97 folkebiblioteker og omkring 410 fysiske enheder, hvoraf ca. 300 er filialer. Hertil kommer mobile tilbud som bogbusser, der når ud til områder med begrænset adgang.

I dag er folkebibliotekerne meget mere end udlånssteder. De har arrangementer, digitale ressourcer og fællesskaber og meget mere udover deres primære formål.

Udvikling og fordeling af udlån

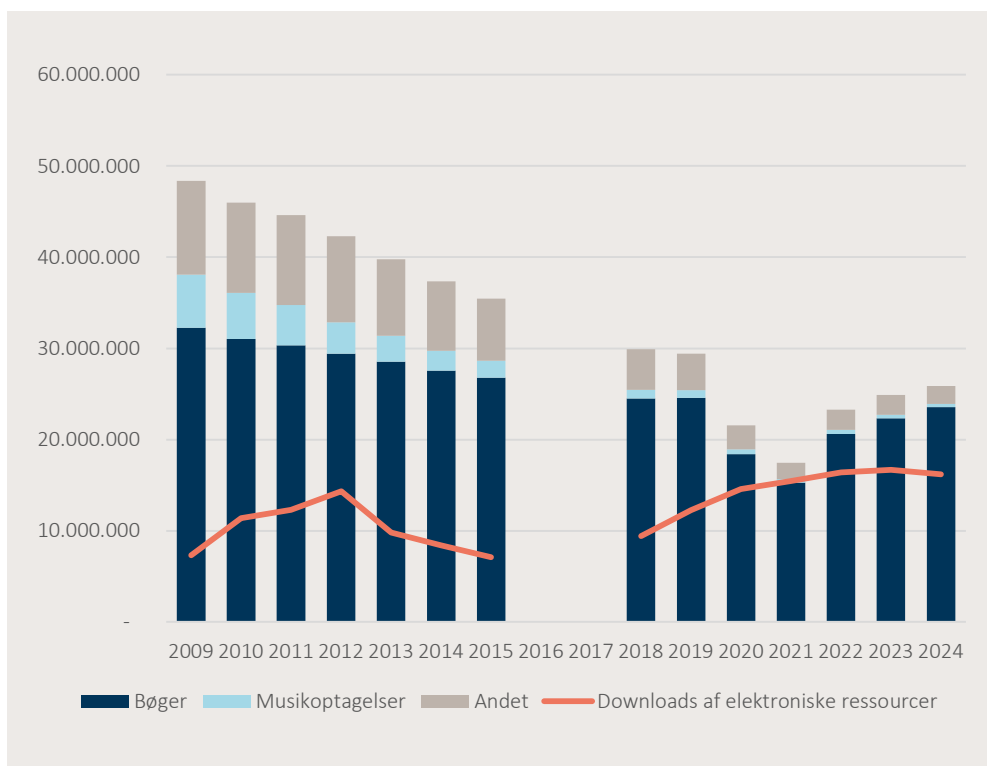
Antallet af udlån på folkebibliotekerne har været faldende siden 2009, når man ser på alle materialetyper samlet. Særligt udlån af fysiske materialer er gået tilbage. Som det fremgår af Figur 1, er der et markant fald fra 2009 til 2020, med et databrud i 2016 og 2017.

¹ <https://kfst.dk/media/2860/20131113-liberaliseringen-af-bogmarkedet-nov.pdf>

Nedgangen i 2020 og 2021 skyldes primært Corona-pandemien, hvor bibliotekerne i perioder var lukkede. Dog er fysiske udlån stigende fra 2021 og ved at være tilbage på samme niveau som i 2019.

Figur 1

Bogudlån i tilbagegang

Kilde: BIB1 i Statistikbanken

Anm.: For 2016 og 2017 er tal om udlån, bestand, tilvækst og afgang af materiale samt antal aktive lånere og fjernlån ikke blive offentliggjort. Bibliotekernes overgang til Fælles Bibliotekssystem har givet betydelige udfordringer med at dataleverance til folkebiblioteksstatistikken for 2016 og 2017.

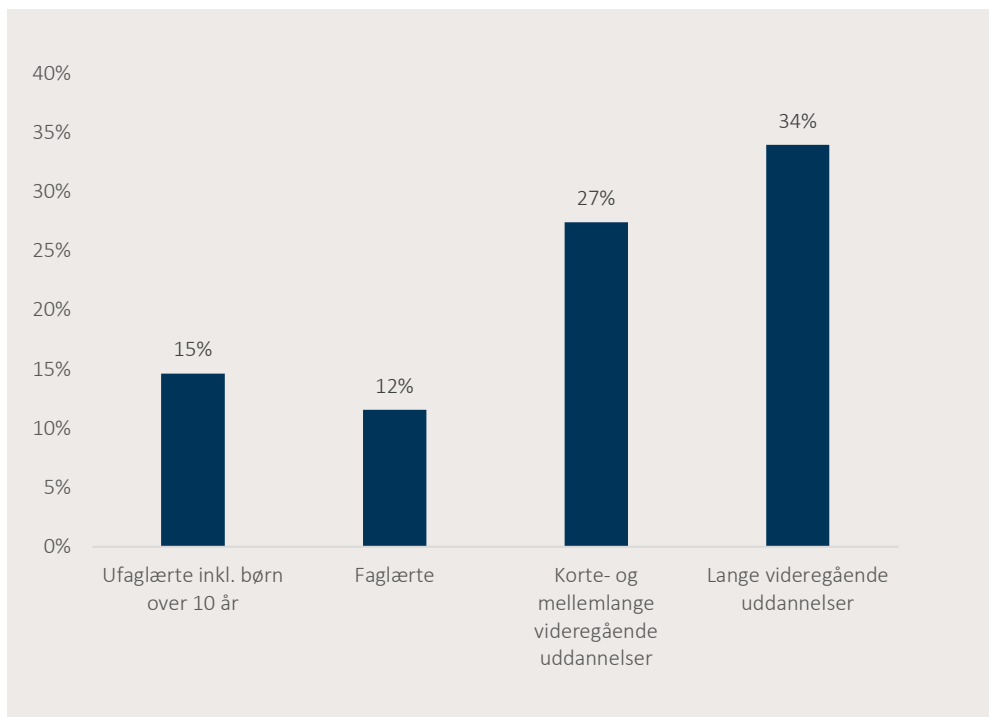
Samtidig har udviklingen vist en tydelig omstilling fra fysiske udlån til digitale formater. Downloads af e-bøger og andet elektronisk materiale er steget med hele 72 % siden 2018, mens udlån af musikoptagelser er faldet med 62 % siden 2009. Denne digitale vækst afspejler ændrede læsevaner: færre læser den fysiske bog, mens flere lytter til lydbøger eller læser e-bøger. Besøgstallet på bibliotekerne er også faldet med omkring 10 % siden 2009 – fra 36.048 besøgende til 32.478 i 2024. Alligevel viser Kulturvaneundersøgelsen fra Danmarks Statistik, at 58 % af danskerne stadig foretrækker den fysiske bog, med kun små variationer mellem aldersgrupper. Kvinder er dog dem, der lytter mest til lydbøger. Den fysiske bog er fortsat den mest foretrukne læseform blandt danskerne, men antallet af udlån på folkebibliotekerne er faldende.

Figur 2 viser, at knap 34% af indbyggere med en lang videregående uddannelse er aktive lånere på bibliotekerne, mens blot 12% af de faglærte er lånere. Denne skævhed illustrerer en uddannelsesmæssig skævhed i brugen af offentlig finansieret gode. Det er

derfor danskere, der i forvejen har kapital og adgang til viden, som oftere udnytter bibliotekernes tilbud. Den største kundegruppe er dog ikke indbyggere med en lang videregående uddannelse. Dette skyldes, at kun 10% af befolkningen har en lang videregående uddannelse. Den største kundegruppe, altså den hyppigste kunde, er ufaglærte indbyggere inkl. børn.

Figur 2

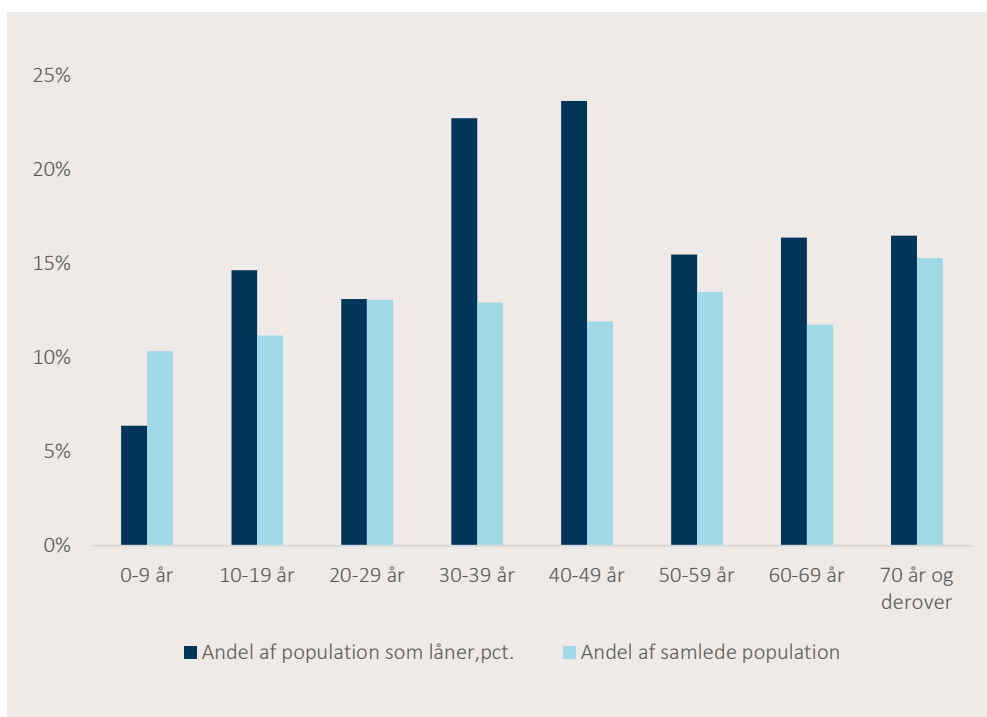
Andel, som låner på biblioteket; primært videregående uddannelser

Kilde: IBIB3A i Statistikbanken. 2024

Aldersfordelingen på udlån viser, at de hyppigste lånere er i aldersgruppen fra 30 til 50 år, jf. Figur 3. De lyseblå søjler illustrer, hvor stor en andel af den samlede befolkning, den respektive aldersgruppe udgør. Alle aldersgrupper udgør omtrent den samme andel af befolkningen. Dette betyder, at en betydelig del af de offentlige midler, der hvert år afsættes til biblioteksdrift, reelt subsidierer en gruppe, som allerede har gode indkomst- og uddannelsesforudsætninger. Denne aldersgruppe er karakteriseret ved børneliv og karriereudvikling, samt nogle tager efteruddannelse. Fordelingen kan skyldes, at de yngre og ældre i mindre grad besøger folkebibliotekerne, eller de ikke oplever materialet og tilbuddene relevante.

Figur 3

Andel, som låner på biblioteket; primært 30-50-årige

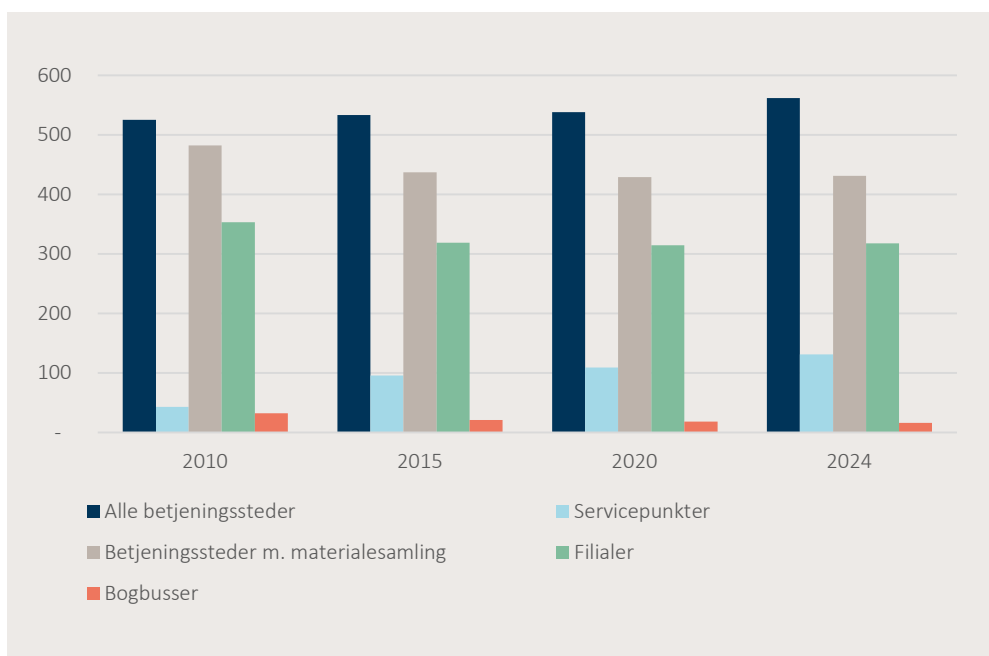
Kilde: IBIB2A i Statistikbanken.

På landsplan er udgifterne til landets biblioteker reduceret

Med det vedvarende fald i antallet af udlån siden 2009 er der også sket en reduktion i antallet af filialer og ligeledes i nettoudgifterne.

Der er sket en vækst i samlet antal betjeningssteder på ca. 4% fra 539 steder i 2009 til 562 i 2024, selvom der er sket et fald på 14% i antallet af filialer fra 369 til 318 samt fald i antallet af bogbusser. Bogbusser er et mobilt bibliotek, der kører ud til folks huse. Det er som regel en ombygget bus. Antallet af hovedbiblioteker er stabilt over årene på 97.

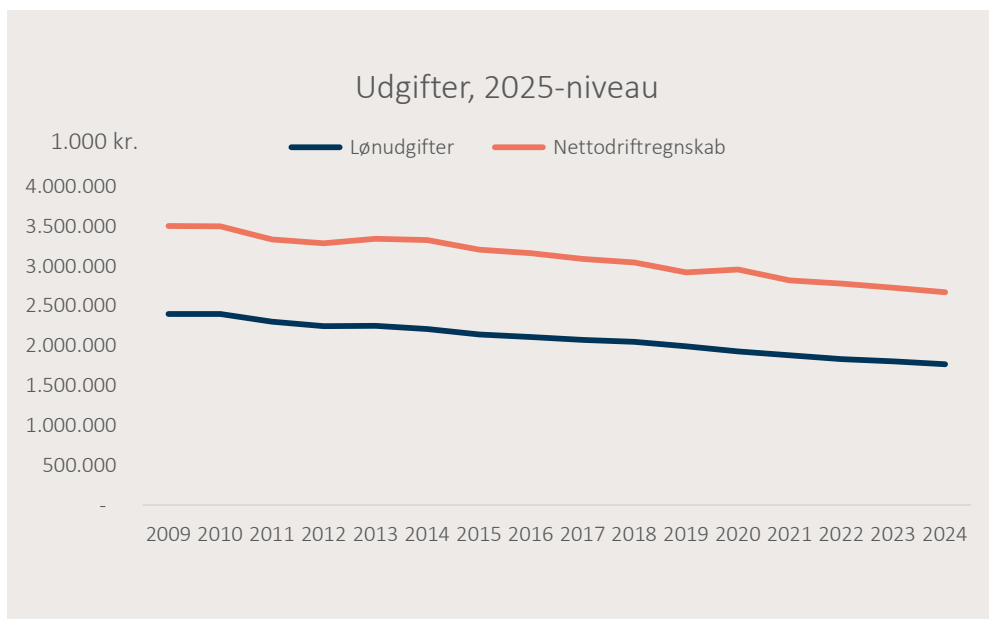
Figur 4

Udviklingen i betjeningssteder, servicepunkter, filialer og bogbusser

Kilde: IBIB3A i Statistikbanken.

I takt med antallet af bogudlån og filialer er blevet reduceret gennem årene, er de samlede udgifter også faldet, hvad angår både lønudgifter og nettoregnskabet som helhed. Nettoudgifterne var omkring 3,5 mia. kr. i 2009 og ca. 2,6 mia. kr. i 2024, hvilket svarer til et fald på cirka 24 %. En tilsvarende reduktion ses i lønudgifterne, hvilket sandsynligvis har været muligt som følge af digitale løsninger både ude i filialerne og gennem en stigende brug af download af materialer blandt borgerne.

Figur 5

Udgifter fra 2009 til 2024

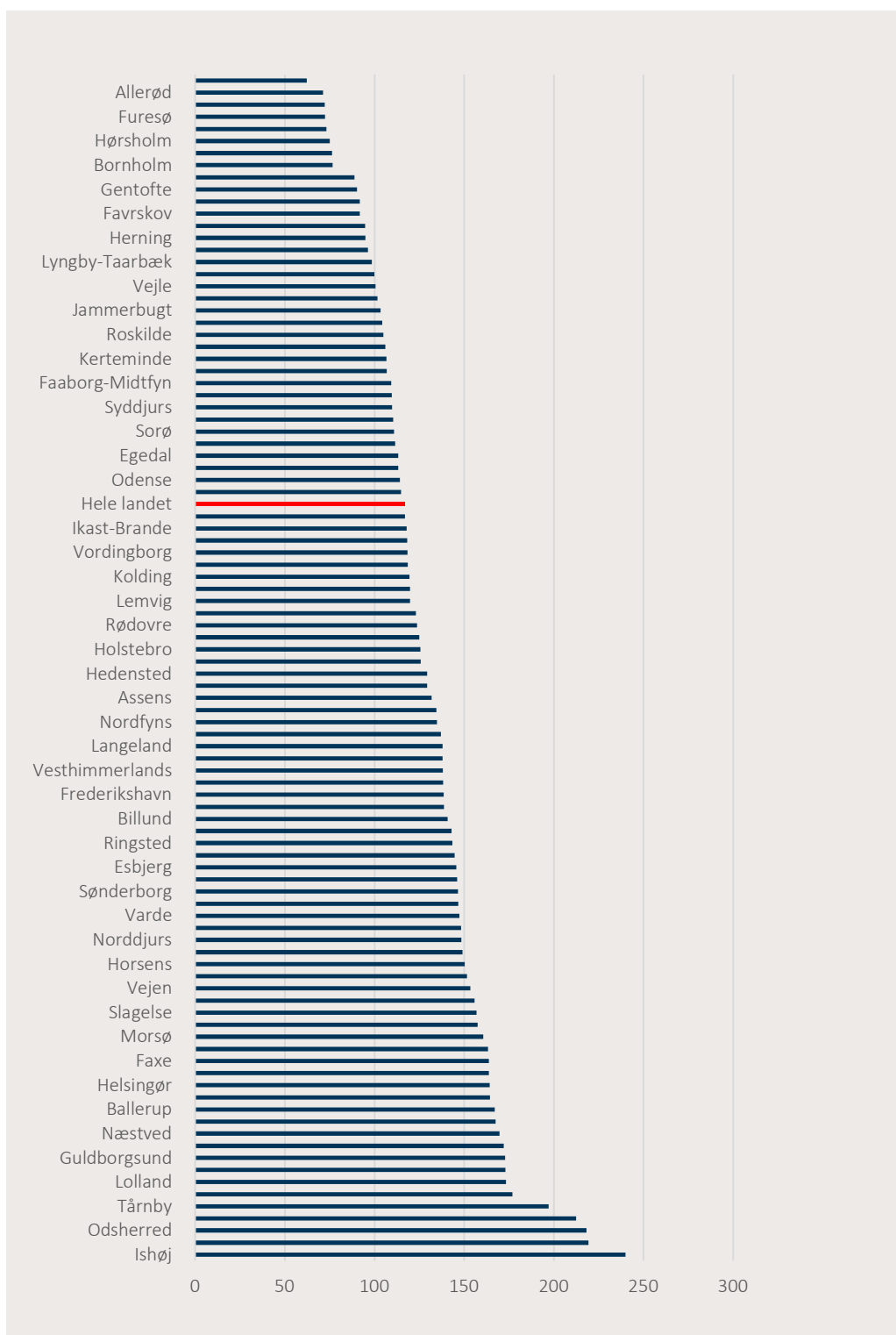
Kilde: Statistikbanken.

Anm.: i 2025-niveau.

Kommunale forskel i priserne på bogudlån pr. indbygger

Der er store forskelle mellem kommunerne, når man ser på udgifterne pr. bogudlån. Figur 6 viser udgiften pr. udlån for hver kommune, som spænder fra omkring 61 kroner i Odder kommune til hele 233 kroner i Ishøj. Denne relative store spredning mellem kommunerne kan tyde på forskel i effektivitet, at de dyre kommuner bruger flere penge på andet end bogudlån eller forskelle i konteringspraksis. Bemærk, at der er data for 97 kommuner, så Fanø kommune indgår derfor ikke i statistikken.

Figur 6

Nettodriftsudgifter pr. bogudlån

Kilde: BIB1 og BIB6 i Statistikbanken.

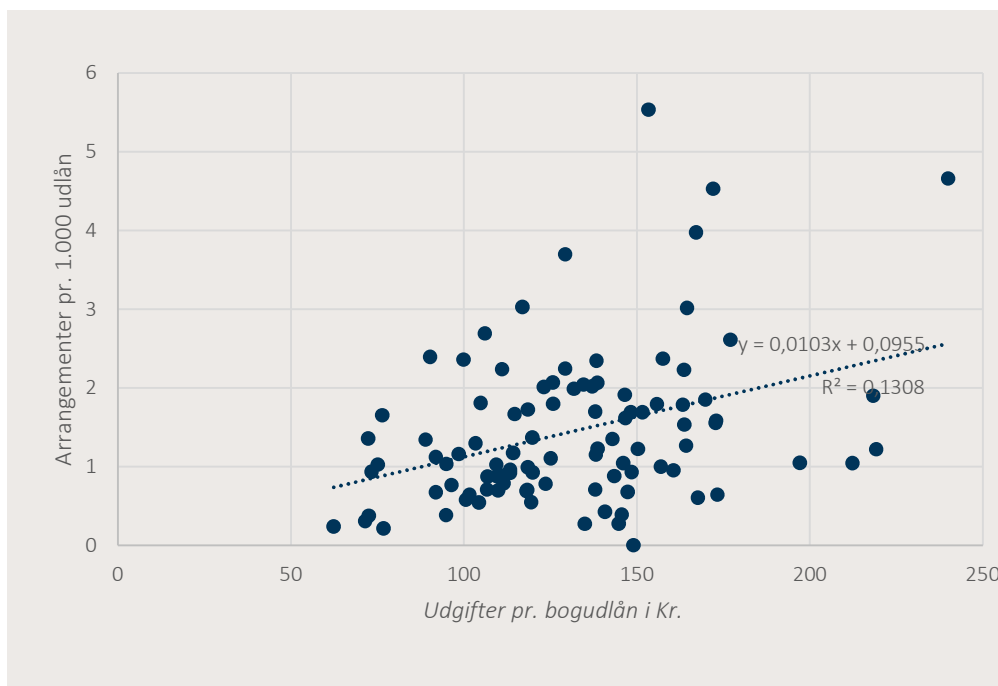
Anm.: Pga. regnskabsfejl er beløbet til materialeudgifter for Københavns biblioteker for lavt for årene 2018 og 2019. Beløbet vurderes kun lidt over halvdelen af de aktuelle materialeudgifter.

Omkostningerne mellem de enkelte folkebiblioteker kan variere af flere grunde, da bibliotekerne i Danmark adskiller sig på flere områder- herunder funktion, tilbud, størrelse og lokale initiativer. På trods af disse forskelle er det vigtigt at huske på, at bibliotekernes primære formål er at stille bøger og viden til rådighed for befolkningen, hvilket forbliver uafhængigt af bibliotekets størrelse eller design.

Man kan desuden forestille sig, at der er en sammenhæng mellem udgifterne til bogudlån og antallet af øvrige aktiviteter. Data tyder på, at jo flere arrangementer et bibliotek afholder, desto højere er udgifterne pr. bogudlån. Dette kan skyldes, at biblioteker med mange aktiviteter ofte investerer mere i personale, materialer og faciliteter, hvilket samlet set øger omkostningerne. Samtidig kan et større aktivitetsniveau afspejle en mere omfattende service til brugerne, hvor udgifterne til bogudlån blot er én del af de samlede driftsomkostninger jf. Figur 7.

Figur 7

Sammenhæng mellem antal arrangementer og omk. pr. udlån

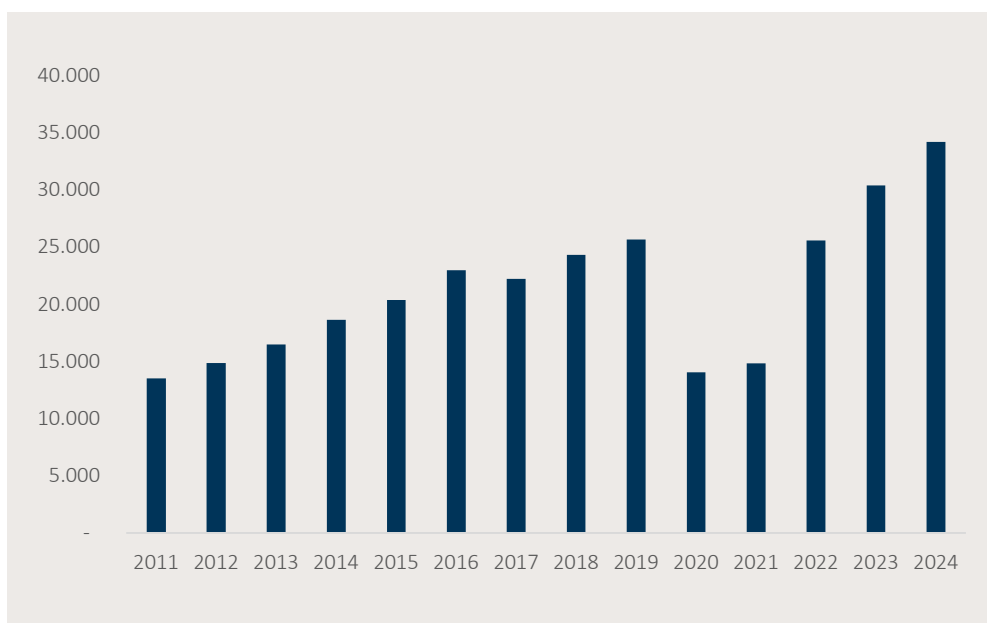
Kilde: Statistikbanken.

Bibliotekerne laver meget mere end at låne bøger ud

Statistikken viser tydeligt, at folkebibliotekerne i dag er langt mere end traditionelle udlånssteder. Antallet af arrangementer er steget kraftigt siden 2011 med 153%, og udviklingen fortsætter. Der er dog store forskelle mellem bibliotekerne. Nogle kommuner satser massivt på events og aktiviteter, mens andre holder fast i en mere klassisk profil. Ishøj, Odsherred og Albertslund ligger helt i top, både når det gælder antallet af arrangementer og de tilhørende udgifter.

Figur 8

Stigende antal arrangementer på bibliotekerne

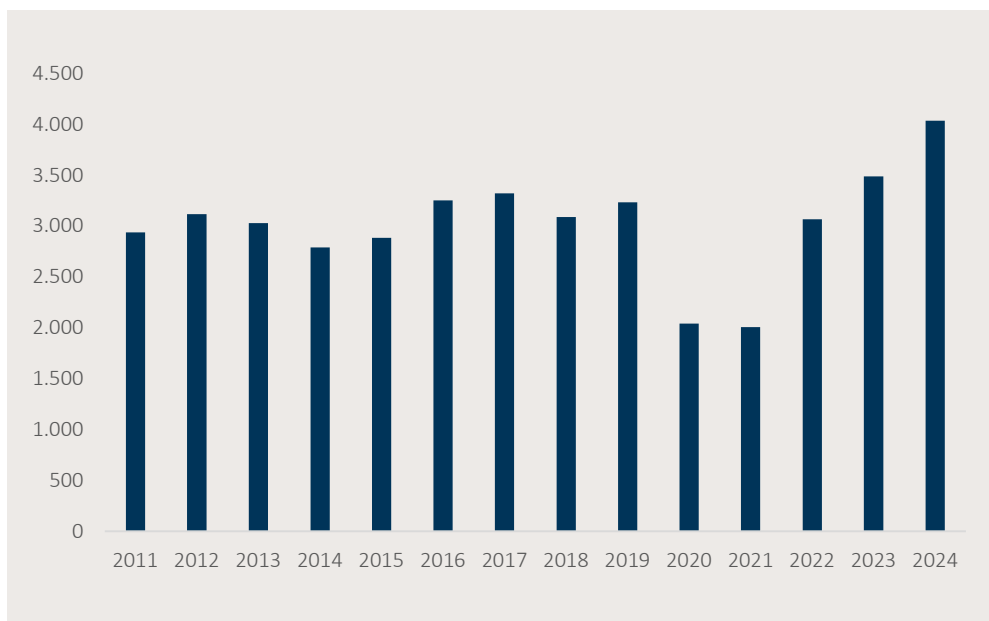
Kilde: BIB2B.

Anm.: For 2016 og 2017 er tal om antal aktive lånere ikke blive offentliggjort. Bibliotekernes overgang til Fælles Bibliotekssystem har givet betydelige udfordringer med at dataleverance til folkebiblioteksstatistikken for 2016 og 2017, og tal for de enkelte biblioteker er behæftet med for stor usikkerhed til, at de indsamlede data kan offentliggøres. Grundet usikkerhed i indberetningerne vedrørende bibliotekernes fysiske rammer, åbningstider og online/net-aktiviteter er tallene for perioden 2020-2022 foreløbige. Der vil i august 2024 forekomme løbende justeringer af folkebiblioteksstatistikken i forbindelse med omlægning af tallene i Statistikbanken. Tallene for betjeningssteder og åbningstider i perioden 2016-2023 er revideret i juli 2025.

Udviklingen betyder, at bibliotekerne i stigende grad fungerer som kulturhuse og aktivitetscentre. Det handler ikke kun om litteratur, men også om sociale fællesskaber, læring og oplevelser. Mange biblioteker tilbyder i dag workshops, foredrag, koncerter og kreative aktiviteter, der tiltrækker nye brugergrupper.

Der ses desuden en vækst i antallet af udstillinger på bibliotekerne på ca. 37% jf. Figur 9.

Figur 9

Antallet af udstillinger på bibliotekerne

Kilde: BIB2B.

Samtidig er udlånsområdet blevet markant udvidet. Det er ikke længere kun bøger og tidsskrifter. Udlånet omfatter nu alt fra musik og kunst til praktiske genstande og digitale faciliteter. Eksemplerne er mange: Glostrup Bibliotek tilbyder udlån af elcykler og æblepresser, Gladsaxe har en musikafdeling, og Næstved har etableret et GrafikBibliotek, hvor man kan låne grafisk kunst med hjem. I Aabenraa kan man booke et podcaststudie, mens Valby Bibliotek har haft projektet FrøLab, hvor man kunne låne plantefrø. Risskov Bibliotek har eksperimenteret med udlån af surdej og bageredskaber, og Køge Bibliotek har haft alt fra robotstøvsugere til karkludsvridere på hylderne. Odense Bibliotek tilbyder et "børnefødselsdagskit" som en alternativ service til familier.

Disse initiativer viser, at bibliotekerne bevæger sig langt ud over deres oprindelige formål. Det rejser en vigtig diskussion om prioritering. Når bibliotekerne bruger ressourcer på aktiviteter og udlån, der ligger langt fra kerneopgaven, bør man overveje, om det er en hensigtsmæssig anvendelse af offentlige midler.

I dag er der konkurrence på mange af de tilbud, bibliotekerne forsøger at levere. Når private aktører allerede tilbyder lignende services, må det overvejes, hvilken rolle bibliotekerne skal have fremover. Skal de fortsætte med at sprede sig over et bredt spektrum af aktiviteter, eller skal de vende tilbage til deres kerneopgave: at sikre fri adgang til viden og litteratur?